

technologies. It was stressed the fact that the health is one of the most important value of person, whose state should be formed on the ideology level.

УДК 37.032.42

Башикатова І.В.,

Захарова І.О.

Сумський національний
аграрний університет

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розглянуті напрями ефективного управління виховним процесом у школі шляхом упровадження ідей гуманізації, здійснення гуманізації виховного процесу з урахуванням комплексного підходу

Актуальність дослідження. Школа сьогодні є головною моральною підвалиною суспільства. Вона повинна бути спрямована у майбутнє. Від неї багато в чому залежить, яким буде наше суспільство завтра, куди воно піде, як буде жити далі. Саме тому в сучасних умовах головним завданням повинно стати втілення моральності в школу. Школа — це, передусім, виховний заклад, що сприяє духовному становленню особистості учня, створенню умов для самореалізації у різних видах творчої праці, задоволенню потреб та інтересів дітей. Це зумовлює необхідність теоретичного переосмислення філософії, мети виховання, провідних теоретико-методологічних принципів, впровадження технологій діалогічного спілкування, освоєння діагностики та критеріїв ефективності виховного процесу.

На сучасному етапі за умови складного політичного і соціально-економічного стану Української держави особливо відчутний негативний вплив на сучасну школу таких суспільних явищ, як посилення аморальності, злочинності, що призводить до знецінення освіти, падіння авторитету учителя, росту агресивності, жорстокості, нігілізму підлітків. Аналіз цих деструктивних процесів у сучасному суспільстві дозволяє зробити висновок, що є небезпека виростити бездуховне покоління, яке зневажливо ставиться до культурних та загальнолюдських цінностей, не прагне до здорового способу життя.

Тому **метою нашої статті** є ефективне управління виховним процесом у школі шляхом впровадження ідей гуманізації в процес виховання учнів.

Сучасна наукова думка розглядає чотири напрями у дослідженнях проблем виховання. Перший із них визначається як раціоналістичний. Він може мати авторитарний чи ліберальний характер, але обов'язково з наданням переваги науковій раціональності. Сутність цього напрямку в абсолютизації наукових знань. Біля витоків цього напрямку стояли К. Ушинський та М. Пирогов, які підкреслювали важливу роль виховання у формуванні людської

особистості. У педагогічній творчості цих та інших педагогів подальше обґрунтування знайшов принцип єдності навчання і виховання [4].

Другий напрям досліджень визначається як культуроцентричний, де культура розглядається як підґрунтя виховання й освіти. Це більш сучасний погляд на виховання, який розвивається в контексті процесів демократизації. Такий напрям не спрямований на гуманний соціум, здатний гармонізувати відносини людини і суспільства.

На особливу увагу в цьому напрямі заслуговує культуротрадицієзнавчий аспект. Традиції мають національно-культурний, високоморальний характер, і першим, хто обґрунтував концепцію світового значення національних традицій, був М.Грушевський [4].

Видатний учений В.Вернадський [3] один із перших довів, що людству необхідна розумна організація суспільства, гармонія взаємовідносин як єдиного цілого природи і суспільства. Базуючись на ідеях В. Вернадського і сучасних світових тенденціях, учені визначають ще один виховний напрям – планетарно-особистісний, в основі якого — освічена людина, озброєна науковими знаннями і найновішими культурними досягненнями людства.

На сучасному етапі розвитку системи освіти в Україні відбувається становлення нової гуманістичної парадигми освіти - перехід до особистісно-орієнтованого навчання та виховання, що полягає у створенні максимально сприятливих умов для розвитку і саморозвитку особистості учня, виявлення та активного використання його індивідуальних особливостей у навчальній діяльності [6].

Сучасна нетрадиційна особистісно-гуманістична парадигма виховання, розроблена А.Бойко [2], має антропоцентричний характер. Вона об'єктивно прийшла на зміну знаннєцентричної і культуроцентричної парадигмам, її системоутворюючим фактором виступає не культура, не освіта, а дитина як унікальна неповторність і найвища цінність. Для практичної реалізації особистісно-гуманістичної парадигми необхідне забезпечення суб'єкт-суб'єктних, морально-естетичних взаємин дітей і дорослих на рівні співробітництва і співтворчості.

В особистісно-гуманістичній парадигмі доводиться необхідність перенесення акцентів із потреб і запитів суспільства на інтереси і потреби людини, бо не людина існує для суспільства, а суспільство — для неї. Усвідомлення цього потребує піднесення культурного рівня, етико- естетичної, гуманістичної спрямованості школи, орієнтованої на можливості й потреби дитини.

Гуманізація освіти, за визначенням І.Біленького, – це спрямованість на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості, її творчих здібностей, громадянських якостей. , Поняття "гуманізація школи" сучасні дослідники трактують по-різному: зміна змісту освіти, збільшення в ньому долі гуманітарних знань і цінностей загальнолюдської культури в цілому; демократизація педагогічного спілкування, створення в кожному навчальному закладі належного морально-педагогічного клімату. За О.Вишневським, гуманізація освіти - це відродження поваги до людини, до її духовності, до морально-етичних засад життя. Він стверджує, що "суть гуманізації — у відході

від культу сили, від зневаги до людини та в реабілітації загальнолюдських цінностей" [5].

Процеси гуманізації освіти - це процеси морально-психологічної перебудови людини, внутрішньої переорієнтації системи духовних цінностей, усвідомлення власної гідності і явності іншої людини, формування почуттів відповідальності і причетності до минулого, сучасного і майбутнього.

Вирішальним фактором впровадження принципу гуманізму в реальне життя загальноосвітньої школи є створення в ній особистісно-орієнтованого виховного середовища, яке ми визначаємо як сукупність ціленаправлено створених соціальних і педагогічних умов, які забезпечують формування духовно збагаченої особистості з гармонійним поєднанням загальнолюдських та національних цінностей, здатної до соціального самовизначення та самореалізації.

Усе викладене дозволяє охарактеризувати гуманізацію виховання як процес формування особистісно-орієнтованого виховного середовища на засадах взаємодії всіх учасників педагогічного процесу.

У гуманістичному вихованні, у змінах ставлення до окремої людини, зміні самої людини, підвищенні її відповідальності за долю цивілізації закладено величезний стабілізуючий виховуючий потенціал.

Призначенням виховання як соціально-особистісного феномена є забезпечення взаємодії між поколіннями, сприяння становленню індивідуума суб'єктом конкретно-історичного процесу, що передбачає безболісне входження та адаптацію підростаючих поколінь до життя в певних соціально-економічних реаліях. Тому інтенсивні процеси державотворення в умовах соціальної трансформації суспільних відносин неможливі без теоретичного обґрунтування і реалізації в освітньо-виховних закладах нової та удосконалення існуючих парадигм виховання.

Своєрідним стрижнем виховного процесу, що підпорядковує його цілеспрямованість і цільність, є гуманізація відносин.

Гуманізація відносин — це той "логічний центр" загальної системи педагогічної науки, якою може бути сконструйовано вирішення проблем формування особистості, її духовного світу, регуляції поведінки людей, ефективна система виховання.

В умовах переходу до ринку, розвитку підприємливості гуманні відносини є механізмом гармонізації особистих і суспільних інтересів, інтересів різноманітних з матеріальної забезпеченості різних верств населення.

Вирішення завдань стабілізації гуманних відносин — глибинний смисл виховання, бо, не виховуючи гуманність, неможливо забезпечити особистісні основи людської життєдіяльності.

Разом з тим аналіз шкільної практики виховання переконує, що розбіжності діяльності та відносин педагогами досить часто не враховуються, внаслідок чого у вихованні припускаються похибки та помилки, які негативно відбиваються на моральному розвитку особистості. Через те поширена думка про те, що особистість формується у діяльності, що нею (діяльністю) визначається весь комплекс морально-вольових якостей особистості, потребує уточнення.

Досвід суспільного виховання в нашій країні, практика шкільного виховання зокрема, однозначно свідчать про те, що діяльність, навіть така, як праця, може відбуватися як нейтральний процес, може не бути фактором виховання особистості й не забезпечити формування суспільно значущих ціннісних якостей. І це зрозуміло, бо діяльність є лише загальною передумовою для процесу виховання, умовою виховання.

Як свідчать дослідження, участь школярів у різноманітних видах діяльності, що організовуються в школі, часто не приводить до формування у них позитивних якостей. Так, наприклад, у шкільних лідерів у процесі перевірених практикою видів діяльності (суспільна робота, організаторська діяльність, допомога у навчанні тощо) досить часто формується зверхнє ставлення до людей, зарозумілість, егоїзм та ін. Залучення школярів до різних трудових справ часто не впливає позитивно на формування у них такої моральної якості, як працьовитість [6].

Отже, діяльність сама по собі не є творцем позитивних якостей та властивостей особистості. Це свідчить про те, що між діяльністю та формуванням моральних якостей особистості нема прямого зв'язку. Справа тут не тільки в певних видах діяльності (наприклад, засвоєння знань в процесі навчальної діяльності, створення якогось предмета в процесі трудової діяльності тощо), скільки в тих взаєминах, які виникають у школярів в процесі навчальної та трудової діяльності.

Аналіз зазначеного вище дозволяє зробити висновок: безпосереднім фактором, що формує певні моральні якості особистості, зокрема й гуманістичні, є відносини, в системі яких людина здійснює свою основну суспільну функцію. Для формування особистості, зорієнтованої на гуманістичні цінності, на ставлення до людини як до цінності, необхідна педагогічно доцільна, сконструйована на підставі нових виховних технологій, гуманізована система відносин. Головне, що повинно бути їй властиве, це — особистісний підхід до виховання, суб'єкт-суб'єктна основа, прийняття іншого як особистості, діалог у відносинах, створення умов для самоактуалізації та творчого саморозвитку особистості.

Ідея гуманізації виховного процесу в практичній технології здійснюється через комплексний підхід. Комплексність означає єдність цілей, завдань, змісту, методів і форм виховної дії і взаємодії. Гостра необхідність в такому підході виникла у зв'язку з тим, що і в теорії виховання, і в практиці виховної роботи школи процес виховання в останні десятиліття фактично розглядався як сума окремих процесів, що входять в його структуру. Вважалося, що ці процеси можна організувати і удосконалювати як самостійні. Крім того, наголос робився на формуванні не цілісної особистості, а окремих її якостей. Порушувався принцип гармонійного розвитку особистості.

Сучасні технології виховання, пов'язані з урахуванням комплексного підходу, виконують обов'язкові вимоги:

1. Впливають на на свідомість, відчуття і поведінку вихованців.
2. Позитивний результат досягається при органічному злитті виховання (зовнішньої педагогічної дії) і самовиховання особистості.

3. Єдність і координація зусиль усіх соціальних інститутів і об'єднань, що мають відношення до виховання, перш за все засобів масової інформації, літератури, мистецтва, сім'ї, школи, органів правопорядку, колективів і груп - неодмінна умова комплексного підходу.

4. Задані якості особистості формуються через систему конкретних виховних справ. Ці справи повинні мати підкреслено комплексний характер, що потребує одночасного здійснення завдань розумового, фізичного, етичного, естетичного і трудового виховання. Значні недоліки виховання у минулому якраз і були наслідком ізольованого вирішення завдань: етичне виховання недостатньо здійснювалося в трудовому і естетичному, розумове - у фізичному і етичному, трудове - в розумовому і так далі.

5. Комплексний підхід припускає системний підхід до процесу виховання і управління ним. Управління може бути успішним лише тоді, коли будуть враховані зовнішні і внутрішні чинники, що діють у вихованні та взаємозв'язки між ними [6].

До головних чинників належать: а) спосіб життя школяра, який може сприяти розвитку заданих якостей або (за певних умов) протидіяти йому; б) умови життя, які сприяють становленню певного способу життя в рамках різних регіонів (традиції, уподобання, звичаї найближчого оточення школи, національні особливості, особливості природного середовища); в) засоби масової інформації і пропаганди; г) рівень розвитку і умови життя колективу, що безпосередньо впливають на особистість школяра (виховні системи, що склалися в ній, громадська думка, ціннісні орієнтації, етичні норми, психологічний клімат); д) норми взаємин, що склалися в первинних колективах, положення школяра в системі колективних стосунків; є) індивідуальні і особистісні якості вихованця.

Практична реалізація принципів гуманізації виховання означає посилення у всіх без винятку закладах системи освіти особистісного фактору, більш повне врахування індивідуальних особливостей школярів, реалізацію творчого потенціалу вчителів.

Так, О. Вишневський називає кілька особливо важливих сфер, які можуть сприяти формуванню гуманізму в дітях: історія минулого нашого народу, оскільки історичне забуття означає втрату зв'язку поколінь; культ сім'ї і рідного дому, адже діалог поколінь - одне із потужних джерел духовності; література, вид мистецтва, який має доступ до глибин духовно-емоційного життя дитини; рідна мова, через яку найперше повинно здійснюватись сприймання духовних цінностей; народознавство - предмет про духовне коріння людини, її витоки; дисципліни естетичного циклу - вони стосуються сфери емоційного сприймання світу; природознавство, бо природа - "мати", яка погребує любові, добра, милосердя; живі стосунки учнів з учителями, з керівниками школи, з товаришами [5].

При комплексному підході до формування цілісної особистості має бути врахована сукупність всіх цих умов. Сприятливі для особистості і суспільства зміни в результатах виховання досягаються не тільки завдяки прямій дії на ту або іншу сферу психіки особистості, що формується, але і при зміні зовнішніх

умов, які перешкоджають розвитку небажаних відхилень від норми і зводять до мінімуму негативні впливи.

Важлива умова комплексного підходу, - єдність цілей, змісту, форм і методів виховання.

Однією з найвідоміших зарубіжних гуманістичних педагогічних систем, є виховна система С. Френе - французького педагога ХХ століття, яка характеризується глибокою увагою до психології дитини, оригінальним вирішенням проблем організації шкільного життя, інтенсивними пошуками нових методів виховної діяльності школи. Педагогічна система С.Френе має такі ознаки особистісно зорієнтованого навчання і виховання:

- у центрі навчально-виховного процесу - дитина, а визначальний фактор формування особистості - її життєвий досвід;
- побудова виховного процесу за результатами наукового вивчення особистості учнів;
- широке запровадження нових оригінальних матеріальних засобів навчання та виховання;
- індивідуалізація та диференціація процесу навчання і виховання особистості дитини, здійснення його у індивідуальному режимі учнів;
- гуманізація форм контролю знань, оцінювання не тільки формального результату, але й зусиль, затрачених на виконання роботи;
- пріоритетність морального виховання особистості.

Гуманістичну спрямованість має також педагогічна система виховання М.Монтессорі. Аналіз її праць дозволяє визначити три провідні положення, які характеризують сутність педагогічної теорії М. Монтессорі:

1. Виховання повинно бути вільним.
2. Виховання повинно бути індивідуальним;
3. Виховання повинно спиратися на дані спостережень за дитиною.

При визначенні рівня зрілості гуманістичної виховної системи, на наш погляд, необхідно враховувати такі критерії оцінки результативності.

1. Упорядкованість діяльності школи : відповідність змісту, обсягу і характеру виховної роботи можливостям та умовам школи; скоординованість усіх шкільних виховних заходів; їх педагогічна доцільність, необхідність і достатність; узгодженість планів; чіткий ритм і чітка організація шкільного життя.
2. Інтегрованість виховних впливів у школі, концентрація педагогічних зусиль, системні організаційні форми (клуби, інформаційно- консультативні центри, ключові справи школи, цільові творчі програми).
3. Адекватність системи поставленим цілям, реалізація педагогічної концепції. Спільність основних цінностей.
4. Загальний психологічний клімат школи, стиль відносин у ній, соціальна захищеність дитини, внутрішній комфорт, емоційна насиченість життя колективу.
5. Соціальна орієнтація особистості, орієнтованість її на головні загальнолюдські цінності.
6. Розвинута самосвідомість, тобто сукупність уявлень про себе, на основі яких людина будує свою поведінку і взаємини з іншими

людьми. Планування правильної життєвої стратегії.

7. Соціальна відповідальність як логічний наслідок виховання громадської активності.

8. Гуманізм, людяність, милосердя. Реалізація захисної функції особистості.

9. Здатність до творчості — важливі якості сучасної людини, суспільна потреба.

10. Інтелігентність, високий рівень загальної культури. Традиції, які становлять духовну цінність школи.

Необхідність мати власну виховну систему в кожній школі сприймається сьогодні як актуальна науково-практична проблема. В Державній національній програмі "Освіта" її створення розглядається як один з "основних шляхів реформування виховання".

Висновки. Отже, проведене дослідження підтверджує висновки, що виховна система — це цілісний організм, який виникає в процесі інтеграції основних компонентів виховання (мета, суб'єкти виховання, їх діяльність, спілкування, відносини, кадровий потенціал, матеріальна база), що сприяє в кінцевому рахунку духовному розвитку і саморозвитку особистості, створенню своєрідного, за визначенням К. Ушинського, "духу школи". Виховна система зорієнтована на конкретні умови, враховує інтереси і потреби конкретних дітей і дорослих, тому вона не може бути ідентичною у різних регіонах, навіть у двох сусідніх ліцеях чи гімназіях. Становлення і розвиток виховної системи відбувається не стихійно, а шляхом педагогічного керування цим процесом, який передбачає самоврядування і саморегуляцію.

На наш погляд, конструктивним є розуміння виховання як процесу розвитку дитини — суб'єкта культури і власної життєтворчості, передання їй творчих і соціокультурних цінностей у ході особистісної взаємодії та діалогічного спілкування педагога та учня. Благородні цілі духовного становлення особистості будуть досягнуті за умови цілісного підходу до навчально-виховного процесу, подолання рудиментів функціонального вирішення складних виховних проблем.

Перспективи дослідження. Аналіз джерельної бази, практичний досвід вивчення означеної проблеми дозволяють виокремити ті технології виховання, які зможуть забезпечити підготовку учнів до життя у динамічному суспільстві з новим соціально-економічним устроєм. Потребують вивчення, цілі, принципи, зміст виховання, механізми формування особистості. Усе це сприятиме подоланню кризових явищ у суспільстві: соціальних катаклізмів, міжнаціональних та релігійних конфліктів, духовної деградації, зростання злочинності тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко А. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. - К: ІЗМН, 1996.- 254 с.
2. Бойко А. Парадигмальні напрями виховання: варіанти вибору //Рідна школа. —2001. — №3. — С.8-12.
3. Вернадский В. Несколько слов о ноосфере // Научная мысль как планетарное явление. — М.: Педагогіка, 1991.—С.24-36.
4. Вітвицька С. Основи педагогіки вищої школи: Підручник за модульно-

рейтинговою системою навчання для студентів магістратури.-К.: Центр навчальної літератури, 2006.-384 с.

5. Вишневецький О. Гуманізація шкільного життя // Радянська школа.-1990.-№1.- С.146-152.
6. Гнатюк В. Зміст і форми національного виховання учнів //Рідна школа. -1999. - №9. -С.20-28.
7. Оржехівська В. Формування соціальної відповідальності учнів у сучасній школі // Педагогіка і психологія.-1996.-№4.-С.25-31.

Башкатова И.В., Захарова И.О. Гуманизация образования как средство создания личностно ориентированной среды

В статье рассмотрены направления эффективного управления воспитательным процессом в школе путем внедрения идей гуманизации, осуществления гуманизации воспитательного процесса через комплексный подход.

Bashkatova I., Zaxarova I. Humanizing of education as mean of creation of the personality oriented environment

In the article considered direction of effective management a educate process at school by introduction of ideas of humanizing, realization of humanizing of an educate process through complex approach.

УДК: 371.032 – 053.67

Безкоровайна О.В.

Рівненського державного
гуманітарного університету

СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ В РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті розглядається органічний зв'язок та єдність психолого-педагогічних умов у вихованні в ранньому юнацькому віці особистісного самоствердження, подаються ефективні форми та методи науково-дослідницької роботи з молоддю в умовах особистісно зорієнтованих виховних технологій експериментальних навчальних закладів.

Реформування національної системи освіти **актуалізує проблему** виховання в молоді культури особистісного самоствердження, яке залежить від її самоповаги, від бажання і волі упредметнювати власні сутнісні сили, свідомо й активно впливати на формування умов своєї життєдіяльності та саморозвитку.

У відкритому нестабільному світі людська індивідуальність виступає засадою суспільних зв'язків між людьми. Складність і багатоманітність